भैय्यासाहेब देशपांडे

माझ्या अगदी लहानपणीचा अमरावतीच्या वास्तव्याचा काळ मला खूपदा आठवत असतो. व्यक्तिमालाच्या आणि सांगीतिक जडणघडणीच्या या काकाचे संदर्भ कधी धूसर असतात तर कधी स्पष्टपणे प्रकट झालेले असतात.

आमच्या बालाजी पला समधल्या घरात खूब मैफिली लेत. छोर्टस तीन खोल्यांचं घर होत पण घरगुती खाजगी मैफिलीतील स्वरांनी घर गुंजायचं. नगर वाचनालय, जोशी हॉल किंवा त्याआधी दोशीवजिन होणारे जन्माष्टमीचे कार्यक्रम मला आठवतात, डॉक्टर मदनगोपालांनी सुरु केलेल्या या कार्यक्रमाचं स्थान अमरावतीकरांसाठी खूप मोलाचे आहे. मी सातवीन असतांना शुद्धशारंग रागात मी माझ्या आयुष्यातला पहिला कार्यक्रम सादर केला. तबल्यावर श्री मदनसिंग पवार आणि हार्मोनियमला चक्क कायलीकर काका होते. समोर बसलेले अमरावतीतले ज्येष्ठ, श्रेष्ठ स्पष्टपणे आठवतात. अमरावती संगीत कलोपासक सभेचे नियमित कार्यक्रम आजि ITC सोबत झालेल्या कॉन्फरन्सेसही मला आठवतात. काहीतर अगदी तपशीलानंही आठवतात म्हणजे कीप गायल, काय गायलं, ऐकायला कोप विशेष होती, मी कुठे बसून ऐकत होते हो सगळ आठवत जात पं. मनोहरराव कासलीकर, पं. दिनकरराव देशपांडे, 2 डॉ. मदनगोपाल डॉ. अभनारे , वसंतराव सुमनताई चौधरी, कुमुदताई हिदूरकर, दळवीबुवा, ધાતંગેવાર ગુફની તાભામાદેવ ના તુજાભાર નમભતાદ મોડે વીજિશોર નવસા6ડ, ચાને તરોત મટા असे कितीतरी लोक तर आठवतातच पण त्याचबरोबर डॉ. मदनगोपालांच्या आईचाही फोटो आठवतो. त्याच्या રીનાથી ફણાથી મૂળી પાજન તે - મન્માષ્ટમીમા कार्यक्रमात रात्री बारा वाजता कृष्णजन्माचा सोहन श्री. જીવીશ્વરચ્યા ગાવ્યામદ માઠવતો. ગડગડબે आभाळ नौबती मेघांच्या झडती, किंवा माना मानव वा परमेश्वर मी स्वामी पतितांचा गाजी तर मनात घर करून बसली आहेत. डॉ. अभनारे यांचा 'देवाचा देव बाई ठकडा अगदी अस्सा कसा, अस्मा कसा ગાર્યાસહ સામિનમ' માકનતો.

યા સગઢમાંમવે ફોન વ્યતી સાઢીની ગાયા आणखी विस्तीर्ण आणि गामान्यातली आहे. पं. मनोहरराव उपाख्य बालसाहेब कासलीका काका. आणि पं. दिनकरराव उपाख्य भैय्यासाहेब देशपांडे या दोन गुरुतुल्य, ऋषितुल्य व्यक्तिंच्या सान्निध्यात बालपणीची जडणघडण होत गेली, वास्तविक ही होती व्यक्तिमाव सांगीतिक दृष्ट्या अगदी भिन्न होती. दोघांच्या आवाजाची जात वेगली, आवाजाचा पोत व लगावही वेगल गायकीही वेगवेगली होती. कामलीकर काकांची गायकी आक्रमक तर भैय्यासाहेबांची सौम्य होती.

कामलीका काकांचा। आवाज भारदस्त, वृजनदार तर भैय्यासाहेबांचा पातळ आणि मृदू होता.

कागलीकर काका मैफिलीचा लगाम दिमाखान हातात) धरणाऱ्यांपैकी होते तर भैय्यासाहेब मात्र असे लगाम हाती धरण्यावर विश्वामच न ठेवणारे होते, तरीही बोन भिन सांगीतिक स्वभावाच्या दोघांचंही गानं मला मोहवत असायचे. त्यांनी माञ बालपणीचं विश्व व्यापून टाकलं होतं.

माझे वडील विवेक गोखले हे वास्तविक या दोघांपेसारी वीसएक वर्षान लहान असावे होते. पण त्यांची या दोघांशीही चर्चा व्हायची, आदानप्रदान, वैचारिक देवाणघेवाण व्हायची. सहवासानं काय मिळतं, अजाणतेपणी कसे संस्कार होत जातात, कळत नकळत काय टिपून घेतलं जातं याचं उत्तम उदाहरण मजजी माझ्या वडिलांचा या वोधांशी संवाद हे आहे म्हणूनच सांगीतिक समज येण्याच्या वयात मिनलेल्या अशा सहवासाचे आगळे महत्व आहे.

अमरावती संगीत कलोपासक सभेतर्फे होनाया जन्माष्टमीच्या कार्यक्रमात आमी समवयीन लोक दरवर्षी गायचो. मंजू व महेश कासलीकर, सुरेखा शेलूकर, सविता महाजना मंजु देवगावकर, जयश्री खरे, भूषण गोडे, नरेंद બે टोंगळे, मी असा आमचा गोतावळ असायचा. आपापसात मैत्री होती, सम-वेदना होती, ગાળ્યાતલ્યા રવવા પ્રગતીના हा हा वर्षभराचा लेखाजोखा असायचा. ज्येव्हांच्या देखरेखीखाली सांगीतिक वाटचाल होत होती. त्यांना नमस्कार करून रंगमंचावर गायला जाताना जी धडधड असायची ती त्यांच्याच साक्षीन हकूकू निवळत जायची. मैफिलीचा રિયાણ ભ્રથયા. ગાળ્યાર્નતા नथी શાવાયનીમાતनी कौतुक व्हायचे तर कधी सूचनाही मिळायच्या

સલા માહવત્તાત તે ગેચ્યામાટેનું મદનને વજી ગંગીહજ્ઞાની देखनी व्यक्तिमाल, धोतर, शर्ट घातलेला, सडसडीत पण नाजुक शरीरयष्टी भैय्यासाहेबांचा बोवतांनाचा શ્રાવાનહી સૌમ્ય-વૃધ્દ ભમના तरी त्यांचा खूप दरारा वाटायचा. नीटनेटके, कडक शिस्तप्रिय असावेत. हेच व्यक्तिमत्व संगीतातही डोकवायचे, मी त्यांना कधी सातमजली हसताना नाही बघितलं. वागण्याबोलावान संयमित व मितभाषी होते ते. जनरंजनासाठी गाण्यापेक्षा स्वतःसाठी भाऊन आणि स्वतःच्या निवडक चोखंदक श्रोत्यांसाठी गाण्याला अधिक प्राधान्य देत असावेत સર્સ વાટાયર્ય. યા સમજસામુકે હજી દારા મમાયમી . काहीशा

પાતક 9 ૩૫ મમલેત્યા ત્યાંખ્યા શ્રાવાનાહા एकूनच गायकीला किराना घराण्याची किनार होती,

એય્યામાટે વૉની ગાયલેત્યા ચામોગીથી कॅसेट माझ्याजवळ होती. त्याची कितीतरी पारायम करायचे मी. झपतालाची गायकी कशी असतो याच ते उदाहरण आहे. विलंबित आणि दुनाच्या મધ્યાતલી थी ભય શાંત ગંમીરતા પસરવત નામથી. 'चरन धर आयोरी' ही वास्तविक अपतालाची बीरश. समेच्या 'चे' पासून पहिली ओळ सुरु होते. મશા વાંરેચીયા મુલકાય નમતો. ઘમાટે હી સામહપ મુરવડા ૩૬ ભાગતે. પરંતુ મોચ્ચાભાદેવાંની मात्र आयोरी ला रेक्षडसारे घेऊन मुखडा तयार केलाय, कालावरच्या जोरकस 'आयोत' ला खेद देणारा हा नवा 'आयोरी' चरस ला Aπλ मनापासून सलामी

चंद्रिका ही जणू' हे त्यांचं नाय्यपदही खूप गाजल. रूपकातलं हे नाथ्यपद एखाया बरदान बंदिशीसास मैफिलीत मडि गायचे तरी नास्यपदाचा बाज मात्र हरवत नसे, किराना घराण्याचे गायक सुरेख सरगम करतात. बडा ख्याल - छोच्या खाल यातूनच नव्हे तर 'पिया के मिलन की आमा सारख्या दुमरीनही ते सरगमो खुलवतात. भैय्यासाहेब चंद्रिका' मधेही सरगम करायचे तेव्हा या नाय्यपदाला नाटकाच्या रंगमंचाऐवजी मैफिलीच्या रंगमंचाचा साज चढायचा. मैफिल आणि नाटक यांच्या रंगमंचाचे मानापमान बाजूला सारून प्रत्येक हरकतीला दाद द्यावीशी वाटायची. त्याचा प्रभ्યાસ કરાવાયા વાટામય/ .

भैय्यासाहेबांना गाण्यातून काठीच करून ફારવવાચર્ય નહર્ત. ગાળ્યાનું નાહી સાધામચંદી નર્જત.. गाण्यावरची निष्भवःतळमळ ते द्योतक होते. संगीतात भातत्य आणि ध्याय यांचं मोल સનોરવું મમત, સતત કશાયાતરી દયામ મસાના ભાગતો, જશાતતરી સતત વૃટ્ટત ના... ભાભત. ध्यानी-मनी-स्वप्नी किंवा स्मरण-मनन-चिंतनात સંગીત સમાર્ત ભાગત થાયે ધડે મેટચ્ચાભાદેવાંપ્યા वागण्यातून, बोलण्यातून, गाण्यातून आपोआपच मिळत जात.

૭૯૯૨ ભામી પ્રમરાવતીન સોરંગાવાઢતા ગેને ૧ काही काळ तिथे राहून नंतर नोव्हेंबर १९९३ ला मौरीस कॉलेजमधे संगीताची प्राध्यापक म्हणून रुनू होऊन नावपूका स्थायिक झाले. १९८९६-९७च्या आसपायची, गोष्ट असावी ही. सलग काही दिवस माझा अमरावतीला मुकाम होता મપૂન મુકાય મેય્યાભાદેવાના ગેરાયલા ત્યાંવ્યા ઘટી ગેને. दोन मुलीची आई होऊन एव्हाना मी संसारात रसले होते. चारेक वर्षाची नोकरी करून शियकी पेशातही मुरल होते. सुदैवान नवरा-घर-कुर्दव या आघाड्यावर निर्मितપળા

હોતા. તો નિર્મિતપળા માફવાવડ સ્પષ્ટ दिसत होता. आयुष्यात स्थिरावण्याचं सुख दिसू लागलं होत. जरीकाठी साडी, अंगावर मोजकेच पण आवर्जुन घातलेले सोन्याचे दागिनो यातून सुखवसूपणाची बसचे दिसत होती.

कानूनी माझ याबाबत कोडकौतुकही केलं; परंतु भैय्यासाहेबांना मात्र धोक्याची घंटा ऐकू येत असावी. त्यांनी मला केलेला उपदेश। त्यાંની રિનેભા સભા થાનૂન ત્યાંયં માફિયા વર્ષ. प्रेम, वात्सल्य यातून होता. कदाचित विवेकची मुलगी म्हणून आपलेपणाही होता.

ભૈય્યામાદેવ મભા દળાતે श्री संसार-नोकटी यात स्थिरावल्यावर सुखवस्तूपणाची जी लकाकी येते ती आयंत धोक्याची असते.

'केल्यावाचून चालणारच नाही' अशा धडपडीच्या अवस्त्रेतून तू आता काही नाही केलं नह પાલવાદ સાઈ પરા સવસ્તુત માલી સાદેસ. યા ઘોસાલા પાયદીવા અત:ભા નપ, મતત जाग ठेव, धडपडू दे.

"उनूनको मानू नको, घेतला वया टाकू नक" શ્રમા મેય્યામાહે નાંપ્યા રૂપાતવ્યા હકા જણાભાવન, હળા તપસી ગામભાતં, સાધળાને हा सल्ला मला दिलेला મી માફક્યા સામું ગ્યાતના મમિ मोलाचा आशिर्वाद मानने आणि त्यासाठी पुनापुच त्यांना मनापासून नमस्कार करते